

БИРЛАМЧИ ТИББИЙ БУҒИНИ ШАРОИТИДА ГЕРИАТРИЯ ҲИЗМАТИНИ ЙЎЛГА ҚЎЙИШДА УМУМИЙ АМАЛИЁТ ШИФОКОРИНИНГ РОЛИ

С.Х. ЛАПАСОВ, Ф.П. АБДУРАСУЛОВ, Б.А. ЮЛДАШЕВ, Л.Р. ХАКИМОВА, М.Х. ВАЛИЕВА

Самарқанд Давлат тиббиёт институти, Ўзбекистон Республикаси, Самарқанд

РОЛЬ ВРАЧА ОБЩЕЙ ПРАКТИКИ В ОРГАНИЗАЦИИ ГЕРИАТРИЧЕСКОЙ СЛУЖБЫ В УСЛОВИЯХ ПЕРВИЧНОГО ЗВЕНА МЕДИЦИНСКОЙ ПОМОЩИ

С.Х. ЛАПАСОВ, Ф.П. АБДУРАСУЛОВ, Б.А. ЮЛДАШЕВ, Л.Р. ХАКИМОВА, М.Х. ВАЛИЕВА

Самаркандский Государственный медицинский институт, Республика Узбекистан, г. Самарканд

THE ROLE OF GENERAL PRACTITIONER IN THE ORGANIZATION OF GERIATRIC SERVICE IN THE PRIMARY HEALTH CARE SYSTEM

S.KH. LAPASOV, F.P. ABDURASULOV, B.A. YULDASHEV, L.R. KHAKIMOVA, M.KH. VALIEVA

Samarkand State Medical Institute, Republic of Uzbekistan, Samarkand

Ўтказилган тадқиқотнинг асосий мақсади Ўзбекистон қишлоқ жойларида кекса аҳолининг жисмоний аҳолини, касалланиш кўрсаткичини ўрганиш ва кексалар саломатлигини яхшилашга доир чора-тадбирларни ишлаб чиқиш. Тадқиқот давомида 172 нафар 65 ёшдан ўтган қариялар махсус текшириш картаси бўйича скрининг текширишдан ўтказилди: қарияларнинг 92,3% ўз оиласи даврасида, яна 7% и қариндошлари билан, фақат 1,7% ёлғиз яшайди; қариялар орасида аёллар 67 кишини (38,9%), эркеклар эса 105 киши (61,1%) ташкил этади. 80 ёшдан ўтган қариялар 14 (8,1%) ташкил қилади. Бартель шкаласи бўйича функционал ҳолати баҳоланганда, уларнинг 89 фоизи 80 ва ундан юқори баллга баҳоланди, яъни ўз-ўзига хизмат қила оладиган аҳволда эканлиги маълум бўлди. Жами қарияларнинг 47,8% турли хил касалликлар аниқланди (артериал гипертония, юрак ишемик касаллиги, остеохондроз ва остеоартрозлар купчиликни ташкил этади).

Калит сўзлар: қариялар, скрининг, Бартель шкаласи, касалланиш кўрсаткичи.

The aim of the performed investigation was the study of physical status, data of morbidity and elaborates approaches to improve health status of elderly people in the rural places of Uzbekistan. 172 people at the age more than 65 years old have been examined with the use of screening method: 92,3% of elderly people live with their families, 7% of them live with relatives and only 7% live alone; among elderly people 67 were women (38,9%) and 105 were men (61,1%). There have been 14 people (8,1%) at the age more than 80 years old. During the assessing of functional status with the use of Bartel's scale in 89% of cases it has been examined 80 and more points, i.e. they could service themselves. In general in 47,8% of cases different types of diseases, such as arterial hypertension, ischemic heart disease, osteochondrosis and osteoarthritis have been observed.

Key words: elderly people, screening, Bartel's scale, index of morbidity.

Қириш. Жаҳон Соғлиқни Сақлаш Ташкилоти маълумотларига кўра максимал умр кўриш бугунги кунда 110-120 йилни ташкил этмоқда. Аммо айрим генетологлар фикрига кўра инсоннинг энг узок умр кўриши 185 йилга тенг [5]. Ҳаёт давомийлиги кўрсаткичи (ХДК) ҳар бир мамлакат ижтимоий-иқтисодий аҳоли ва тиббиёт хизматини сифатини кўрсатувчи муҳим кўрсаткичлардан биридир. Истиқлолнинг дастлабки қийинчилик йилларида ХДК барча ҳамдўстлик мамлакатлари қатори Ўзбекистонда ҳам бирмунча камайди. Аммо 2005 йилдан бошлаб, республика иқтисодиётида стабилизация қарор топгач, ХДК аста-секин ўса бошлади. Бугунги кунда Ўзбекистонда ХДК нафақат Марказий Осиёда, балки барча ҳамдўстлик мамлакатлари орасида энг юқори кўрсаткичга эга бўлиб, ўртача 68,7 йилга тенг. Аёлларда бу кўрсаткич 71,2 бўлса, эркекларда бирмунча пастроқ – 66,1 йилга тенгдир [10].

Албатта Европа региони билан таққосланганда бу кўрсаткич бироз камроқ, Европада ўртача ХДК 73,3 га тенг. Шунга қарамадан Ўзбекистонда ХДК ҳамон ўсиш тенденциясига эга [10]. Аҳолининг кекса аъзолари сони аста-секинлик билан ўсиб бормоқда. Масалан 2010 йилда 64 ёшдан катта аҳоли 4%ни ташкил этган бўлса, 2015 йилда 4,2%ни ташкил қилди. Бошқача айтганда ҳозир Ўзбекистонда 1008000 киши 64 ёшдан ўтган қариялардир. Европада

айни шу кўрсаткич 13,6% га, АҚШда 12% га тенг. АҚШда шифохона қойқаларининг 40% и кексалар хиссасига туғри келади. Жами сотилган дориларнинг 30% и кексаларга сотилади. АҚШнинг соғлиқни сақлаш учун ажратадиган маблағининг 50% - 600 000 000 000 \$ фақатгина 65 ёшдан ўтган қариялар учун ишлатилмоқда. Кексалар муаммоси нақадар катта муаммо эканлиги келтирилган рақамлардан яққол кўриниб турибди [1, 5].

Шундай қилиб, бир миллиондан зиёд қарияси бўлган юртимизда гериатрия хизмати чинакам эътиборга лойиқ муаммодир. Республикамызда бу борада катта ишлар амалга оширилмоқда. 2015 йилнинг «Кексаларни эъзозлаш йили» деб эълон қилинишининг ўзи бу масалага Республикамызда нақадар катта аҳамият берилаётганидан далолат бериб турибди. Қарияларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш борасида, уларни дори-дармонлар билан таъминлаш борасида анчагина ишлар амалга оширилди.

Шу мулоҳазаларни эътиборга олиб, Ўзбекистон қишлоқ шароитида, умумий амалиётда кекса кишиларнинг жисмоний ҳолатини баҳолаш ва тиббий муаммоларини бартараф этиш муаммосига доир тадқиқот ўтказишни режалаштирдик. Бу текширишлар ва олиб борилган ишлар қишлоқ

жойларида гериатрия хизматини йўлга қўйишда яна бир қадам бўлишига ишонамиз.

Мақсад. Ўзбекистон қишлоқ жойларида кекса аҳолининг жисмоний ахволини, касалланиш кўрсаткичини ўрганиш ва кексалар саломатлигини яхшилашга доир чора-тадбирларни ишлаб чиқиш.

Материал ва текшириш усуллари. Текширишлар Навоий вилояти Зарафшон шаҳри, Янги Зарафшон қишлоқ врачлик пункти (ҚВП) ҳудудида олиб борилди. Тиббий ҳудудда истикомат қилувчи жами 4375 аҳоли бор. Шулардан 172 нафари 65 ёшдан ўтган қариялардир. Мазкур қарияларнинг ҳаммаси махсус текшириш картаси бўйича скрининг текширишдан ўтказилди. Унда Бартель шкаласи бўйича қариянинг жисмоний функционал ҳолати, кўриш ўткирлиги ва эшитиш қобилияти, қон босими, умумий қон ва сийдик анализлари ўтказиш кўзда тутилган эди.

Скрининг ўтказишдан мақсад, қарияларимизнинг функционал ҳолатни аниқлаш ва турли касалликларни ўз вақтида диагностика қилиш ҳамда тегишли чора-тадбирлар белгилашдан иборат бўлгани учун, қарияларнинг ҳаммаси чуқур клиник текширишдан ўтказилди. Заруратларга қараб, қарияларнинг 41 нафарида электрокардиография (ЭКГ) текшириши ҳам қилинди. Мутахассислар маслаҳати 12 ҳолатда зарур деб топилди ва бажарилди. Скрининг ўтказиш учун қарияларнинг 114 нафари уйига бориб кўрилди. Уйи яқин бўлган ва ҚВП га кўп келиб турадиган 58 қария ҚВП нинг ўзида скрининг текширувидан ўтказилди. Текшириш юқорида айtilган махсус карта бўйича ўтказилди. Айни пайтда уларнинг яшаш шароити, уларга қилинаётган парвариш қай даражада эканлиги ҳам ўрганилди. Қариялар ким билан – турмуш ўртоғи, ўғли ёки қизи, шунингдек яққа ўзи яшаётгани ҳам аниқланди. Олинган маълумотлар статистик таҳлил қилиб, тегишли ҳулосалар чиқарилди. Қарияларга тиббий ва ярим тиббий (маънавий қўллаб-қўвватлаш, парваришни яхшилаш бўйича айрим ташкилий ишлар) ёрдам кўрсатилди ва бу борада самарали чора-тадбирлар комплекси ишлаб чиқилди.

Тадқиқот натижалари. Тиббий ҳудудда истикомат қилаётган 172 нафари қария тиббий кўриқдан ўтказилганда, энг аввало уларнинг ижтимоий шароитлари – ким билан яшаши ва яшаш шароитига аҳамият берилди. Бу тўғридаги маълумотлар қуйидаги диаграммада келтирилган.

Қарияларнинг 24,5% и турмуш ўртоғи билан, асосий кўпчилиги эса (55,8%) турмуш ўртоғи вафот этганлиги сабабли ўғли билан яшайди. Қарияларнинг 9,9% қизи билан, 7% и фарзандсиз бўлганлиги ёки фарзанди нобуд бўлганлиги учун қариндошлари билан, фақатгина 1,7% қария ёлғиз ўзи яшайди. Қарияларнинг жинсий таркиби қуйидаги диаграммада акс этган.

Диаграммдан кўриниб турганидек, эркаклар жами 67 кишини, яъни барча қарияларнинг 38,9% ни ташкил этади. Аёллар эса жами 105 киши бўлиб, текширилган қарияларнинг 61,5% ни ташкил этади. 70 ёшгача бўлган қариялар 71 киши (41,3%), 71-75 ёшдаги қариялар 54 киши (31,4%), 76-80 ёшдагилар

33 (19,2%) ва 80 ёшдан катталар 14 (8,1%) ни ташкил этишган. Кексаларнинг функционал ҳолати Бартель шкаласи бўйича ўрганилганда қарияларнинг катта қисми анча юқори баллга эга эканлиги аниқланди, бу борадаги натижалар қуйидаги жадвалда баён этилган.

Қарияларимизнинг функционал активлиги анча юқори эканлиги кўриниб турибди. Қуйидаги гистограммада Бартель шкаласи бўйича олинган баллар кишилар сонига нисбатан тасдиқ этилган.

Қарияларнинг 95 нафари (55,7%) Бартель шкаласи бўйича 95-100 баллга баҳоланган, яъни яхши функционал ҳолатда. 58 нафари (33,7%) 80-90 баллга баҳоланди, бу ҳам ёмон эмас. Уларнинг кўпчилиги зинадан мустақил тушиб-чиқа олмаслик (ёки тепаликдан), 50 метргача мустақил юра олмаслик, баъзан сийдик ёки ахлатни қисман тута олмасликдан шикоят қилишган. Фақат 4 нафар қария оғир аҳволда ва доимий парваришга муҳтож. Қарияларда мавжуд касалликлар структураси ўрганилганда, уларнинг ярмидан кўпида турли хил касалликлар борлиги аниқланди. Бу маълумотлар қуйидаги жадвалда келтирилган.

Қариялар орасида аниқланган касалликлар орасида энг кўп тарқалгани артериал гипертензия (АГ) бўлиб чиқди. Хар 4 қариядан биттасида АГ аниқланган (25%). Иккинчи ўринда юрак ишемик касаллиги (ЮИК) туради, у 18% кишида аниқланди. Остеохондроз ва остеоартрозлар 13,4% қарияда, ошқозон-ичак тракти касалликлари 12,2%, қандли диабет 5,8% қарияларда учраган. Қарилик ёши учун специфик деб ҳисобланадиган касалликлардан депрессия ва енгил деменция 12 беморда (6,9%), простата бези аденомаси 7 (4,1%) беморда кузатилди. Шундай қилиб, қарияларнинг деярли ярмида (47,8%) турли хил касалликлар аниқланди.

Албатта уларнинг кўпчилигида бир неча касаллик қўшилиб келган. Аниқланган касалликларнинг анчагина қисми фақатгина мазкур скрининг вақтида биринчи марта аниқланди ва тегишли даво чоралари белгиланди. Бу тўғридаги маълумотлар қуйидаги гистограммада кўрсатилган.

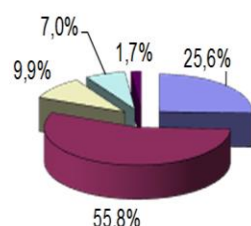
Шундай қилиб мазкур скрининг давомида жами 38 қарияда 55 та касаллик биринчи марта аниқланди. Айниқса рухий бузилишлар – депрессия ва енгил деменция илгари бирон марта аниқланмаган. Шунингдек бошқа кўпгина касалликлар ҳам қарияларнинг, баъзан шифокорларнинг бепарволиги сабабли илгари эътибор қилинмаган.

Олинган натижалар муҳокамаси. Қарияларнинг ижтимоий ҳолати таҳлил қилинганда, адабиёт маълумотларига мутлақо ўхшамайдиган маълумотлар олинди. Адабиёт маълумотларига кўра Ғарб мамлакатлари, хусусан АҚШда, қарияларнинг кўпчилиги кексалик чоғида ёлғиз қолишади. Масалан АҚШда 65 ёшдан ўтган кишиларнинг 40% ўз ҳаётини қариялар уйида яқунлайди. 80 ёшдан ўтган кишиларда эса бу кўрсаткич 50% ташкил этади. Биз олиб борилган текширишлар натижасига кўра эса, Ўзбекистонда жами қарияларнинг атиги 1,7% (172 қариядан 3 нафари) ёлғиз яшайди. Биз текширган ҳудудда қариялар уйига олиб борилган қария умуман йўқ. Қарияларнинг 25% ўз турмуш ўртоклари билан,

кўпчилиги эса турмуш ўртоғи вафот этганлиги сабабли ўғли билан яшайди (55,8%). Қарияларнинг 9,9% қизи билан, 7% фарзандсиз бўлганлиги ёки

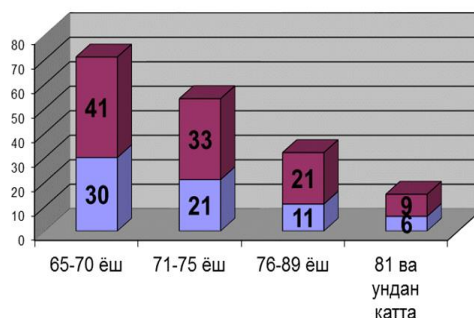
фарзанди нобуд бўлганлиги учун қариндошлари даврасида умргузаронлик қилмоқда.

Қарияларнинг ижтимоий ҳолати

■ Турмуш уртоғи билан ■ Уғли билан ■ Қизи билан ■ Қариндошлари билан ■ Ёлғиз ўзи

Қарияларнинг ёши ва жинси

■ Эркаклар ■ Аёллар

Жадвал 1.

Қариялар функционал ҳолатини Бартель шкаласи бўйича баҳолаш

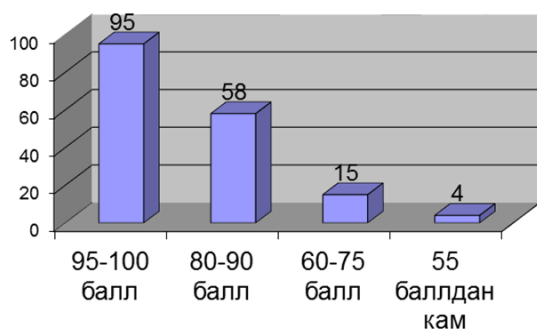
Шкала мезони	Максимал балл	Ўртача балл
1. Овқатланиш	10	9,54±1,62
2. Каравотга мустақил ўта олиш.	15	13,1±1,13
3. Шахсий гигиенага риоя қилиш.	5	4,87±0,51
4. Туалетдан фойдалана олиш.	10	9,54±1,62
5. Чўмилиш.	5	4,21±0,45
6. Текис йўлда юра олиш.	15	12,23±1,05
7. Зинадан чиқиш ва тушиш	10	7,24±0,96
8. Кийиниш ва ечиниш.	10	9,42±1,34
9. Тўғри ичакнинг бўшанишини назорати.	10	9,75±0,89
10. Сийдик пуфағи бўшанишини назорати.	10	9,75±1,25
Жами суммар балл	100	89,65±3,65

Жадвал 2.

Қарияларда аниқланган касалликлар структураси

№	Қарияларда аниқланган касалликлар	Беморлар сони	%
1.	Артериал гипертония	43	25,0
2.	Юрак ишемик касаллиги	31	18,9
3.	Остеохондроз ва остеоартроз	23	13,4
4.	Қандли диабет	10	5,8
5.	Депрессия ва енгил деменция (хотира пасайиши)	12	6,9
6.	Ошқозон-ичак тракти касалликлари	21	12,2
7.	Простата бези аденомаси	7	4,1
8.	Урогенитал инфекция	12	6,9
9.	Бошқа касалликлар	13	7,5
	Жами бемор қариялар	82	47,8

Бартель шкаласи бўйича баҳолаш

Қарияларда биринчи марта аниқланган касалликлар

Бу маълумотлар халқимизда юксак маънавий кадриятлар сақланиб қолганлигидан, бу борада биз Ғарб мамлакатларига, керак бўлса бутун дунёга намуна бўлишимиз мумкинлиги кўрсатади. Қарияларнинг жинси ва ёши таҳлил қилинганда, аёллар эркакларга нисбатан анча кўплиги маълум бўлди. Эркаклар жами 67 кишини, яъни барча қарияларнинг 38,9% ташкил этади. Аёллар эса жами 105 киши бўлиб, текширилган қарияларнинг 61,1% ташкил этади. 70 ёшгача бўлган қариялар 71 киши (41,3%), 71-75 ёшдаги қариялар 54 киши (31,4%), 76-80 ёшдагилар 33 (19,2%) ва 80 ёшдан катталар 14 (8,1%) ташкил этишган.

Бартель шкаласи бўйича қарияларнинг функционал ҳолати баҳоланганда уларнинг асосий кўпчилиги ўз-ўзига хизмат қила оладиган ҳолатда, ҳатто меҳнатга лаёқатли ҳолатда эканлиги аниқланди. Ўзгалар ёрдамига муҳтож кишилар, яъни Бартель шкаласи бўйича 75 ва ундан кам балл олган қариялар фақатгина 11% (19 киши) ташкил этишди.

Қариялардаги касалликлар структураси ўрганилганда, энг кўп учрайдиган касалликлар артериал гипертония, юрак ишемик касаллиги, остеохондроз ва остеоартрозлар эканлиги аниқланди. Қариялар учун хос деб қаралиши мумкин бўлган касалликлар – депрессия ва енгил деменция (6,9%), простата бези аденомаси (4,1%) қарияда аниқланди. Жами 172 қариянинг 82 нафарида 172 касаллик топилди.

Аммо ачинарли факт шундаки, мазкур касалликларнинг анчагина қисми скрининг натижасида биринчи марта диагностика қилинди. Жами 38 нафар кекса хамюртларимизда 55 та касаллик биринчи марта аниқланди. Бунга бир қатор сабаблар бор албатта.

✓ Қариялар узларидаги хасталикларни купинча қарилик билан боглаган ҳолда аҳамият бермайдилар.

✓ Қарияларнинг уйларига қилинадиган паторнажларлар вақтида улардаги айрим нормал бўлмаган физиологик кўрсаткичлар эътиборга олинмайди ва чуқурроқ текширишлар лйилинмайди.

Шундай қилиб, ҚВП тиббий ҳудудида олиб борилган қариялар саломатлигини скрининг қилиш натижалари қутилган самарани берди. Илгари аниқланмаган кўпгина касалликлар, қолаверса муаммолар аниқланди. Бу шубҳасиз, қариялар саломатлигини яхшилаш, улар умрини узайтириш, қолган умрларини дориломонликда ўтказиш йўлида яна бир қадам бўлиб қолади.

Адабиётлар:

1. Клинические Рекомендации для практикующих врачей, основанные на доказательной медицине. 2-е издание. Под. Ред. Денисов И.Н., Шевченко Ю.Л. и др. «Геотар-Мед». 2002.
2. Библиотека врача общей практики. /под ред. Федосеева Г.Б. СПб.: Мед. Информ. Агентство, спец. Литература, 1996.

3. Диагностика и доврачебная помощь при неотложных состояниях. Богоявленский В.Ф., Богоявленский И.Ф. СПб.: Гиппократ, 1995.

4. Общая врачебная практика (семейная медицина). Симбирцев С.А., Гурин Н.Н. СПб.: Мапо и Лига, 1996.

5. Руководство по медицине, диагностика и терапия. Под.ред. Р. Берклоу и Э.Дж.Флетчер. Т 2. 689-694.

6. Семейная медицина. /Краснов А.Ф., Галкин Р.А., Мовшович Б.Л. Руководство. Самара: Самарский дом печати, 1994.

7. Справочник врача общей практики (пер. с. англ.). Мёрте Дж. М.: Практика, McGraw-Hill, 1998.

8. Справочник практического врача. Ульяновск: Книгочей, 1997.

9. Pahor M., Applegate W.B. Recent advances in geriatric medicine. British Medical Journal, 1997; 315:1071-4.

10. Highlights on Health in Uzbekistan. Database of WHO. //http://www.lonelyplanet.com

11. Stuck A.E., Siu A.L., Wieland G.D., Adams G., Rubenstein L.Z. Comprehensive geriatric assessment: a metaanalysis of controlled trials. Lancet 1993; 342:1032-6

12. The database of Abstracts of Reviews and Effectiveness (Univercity of York). In: The Cochrane Library, Issue 4, 1999/ Oxford: Update Software.

РОЛЬ ВРАЧА ОБЩЕЙ ПРАКТИКИ В ОРГАНИЗАЦИИ ГЕРИАТРИЧЕСКОЙ СЛУЖБЫ В УСЛОВИЯХ ПЕРВИЧНОГО ЗВЕНА МЕДИЦИНСКОЙ ПОМОЩИ

С.Х. ЛАПАСОВ, Ф.П. АБДУРАСУЛОВ,
Б.А. ЮЛДАШЕВ, Л.Р. ХАКИМОВА,
М.Х. ВАЛИЕВА

Целью проведённого исследования было изучение физического состояния, показателя заболеваемости и разработка мер по улучшению здоровья пожилых людей. В процессе исследования были обследованы 172 человека в возрасте старше 65 лет при помощи скрининга с использованием специальной карты обследования: 92,3% пожилых людей проживали в своих семьях, ещё 7% пожилых жили со своими родственниками и только 1,7% проживали одни; среди пожилых людей женщин было 67 человек (38,9%), а мужчин было 105 человек (61,1%). Пожилых людей старше 80 лет было 14 (8,1%). При оценке функционального состояния при помощи шкалы Бартеля в 89% пожилых получили 80 баллов и выше, это означает, что они в состоянии сами обслуживать себя. Всего в 47,8% случаев были диагностированы различные заболевания, среди которых преобладали артериальная гипертония, ишемическая болезнь сердца, остеохондроз и остеоартроз.

Ключевые слова: пожилые люди, скрининг, шкала Бартеля, показатель заболеваемости.